

УДК 378.016:811.111]:001.895

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.30.320978>

Юлія Марчук, м. Павлоград

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті здійснено огляд інноваційних технологій, що на практиці впроваджуються у закладі вищої освіти, розташованому на території, близькій до воєнних дій. Висвітлено дії адміністрації щодо підвищення ефективності різних форм освітнього процесу в умовах війни. Окреслено основні напрями інновацій в сучасній освіті. Розкрито практичний досвід упровадження в процес викладання англійської мови інноваційних методів і технологій викладання, як-от: практико орієнтоване навчання, імітаційні технології навчання, «перевернуте навчання», STEM-освіта тощо. Акцентовано на використанні штучного інтелекту у формуванні іншомовної компетентності студентів регіонального ЗВО.

Ключові слова: англійська мова; інноваційні методи; інноваційні технології; вища освіта; особистісний підхід; штучний інтелект.

Постановка проблеми. Пандемія, що розпочалася 2019 року, а згодом і повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України в лютому 2022 року кардинально змінили політичні, економічні, соціокультурні процеси. Державну освітню політику сконцентровано передусім на мінімізації шкідливих наслідків пандемії і війни. Водночас трансформації в системі вищої освіти зумовлені входженням України до європейського освітнього простору, уведенням світових освітніх стандартів. Провідними тенденціями вищої освіти в Європі є оснащення освітнього процесу сучасними інформаційними технологіями, розвиток і вдосконалення дистанційних форм навчання, інтеграція освітніх закладів, акредитація нових професій, неперервне навчання протягом життя. З огляду на це сучасна система вищої освіти в Україні покликана активно впроваджувати в освітній процес інноваційні методи та технології задля підвищення якості

освітніх послуг, формування у здобувачів загальних і фахових компетентностей, зокрема іншомовної.

Уміння викладача англійської мови використовувати інноваційну методологію в освітньому процесі впливає на мовленнєвий та інтелектуальний розвиток студентів, удосконалює вміння міжкультурного спілкування, визначає в перспективі конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на світовому ринку праці, закладає підвалини якісного професійного зростання, а водночас розвиває професійні компетенції самого викладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування сучасної вищої освіти і впровадження інноваційних технологій в освітній процес порушують у своїх дослідженнях вітчизняні науковці Б. Бандур (2023), Н. Коротка і Л. Підколесна (2021), О. Костюкевич (2023), В. Кухаренко, С. Березенська, К. Бугайчук, Н. Олійник & О. Рибалко (2016), Є. Ніколаєв, Г. Рій & І. Шемелинець (2023) В. Продан (2023), К. Сідіропуло (2023), Ю. Фальштинська, Є. Громов & Т. Ямчинська (2018), Б. Хмилко & І. Костиця (2022), Н. Щерба (2021) та ін.; зарубіжні вчені Д. Вольфф, Д. Койл, М. Мартін, Д. Марш, П. Мехісто (більш детальний огляд зарубіжних досліджень див. у докторській дисертації Б. Бандура (2023)) та ін. Масив їх доробок становить вагоме теоретичне підґрунтя для впровадження описаних методик на практиці, враховуючи виклики останніх років, перед якими постає сучасна вища освіта.

Мета статті – розкрити практичний досвід упровадження інноваційних методів і технологій навчання в процес викладання англійської мови для студентів закладу вищої освіти в регіоні, близькому до воєнних дій.

Методи дослідження. Для вирішення мети дослідження ми застосовували теоретичний аналіз першоджерел з наукової проблеми, систематизацію емпіричного матеріалу задля визначення стану її опрацювання в педагогіці; провідним був метод узагальнення власного педагогічного досвіду викладання англійської мови з використанням сучасних інноваційних технологій у Західнодонбаському інституті Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП) в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Західнодонбаський інститут МАУП базується в м. Павлоград Дніпропетровської області та є закладом освіти регіонального призначення, що забезпечує потреби регіонального ринку праці, та водночас постає регіональним центром професійної підготовки й перепідготовки кадрів. Концепція наближення бази навчання до місця проживання здобувачів освіти забезпечує рівні можливості для молоді Дніпропетровщини у здобутті вищої освіти. Для підвищення конкурентоспроможності закладу в умовах війни та постковідного періоду викладацький колектив інституту приділяє особливу увагу впровадженню в освітній процес сучасних педагогічних технологій, бере участь у розробці програм підготовки і перепідготовки кадрів у регіоні, близькому до лінії фронту.

Варто зазначити, що наприкінці 2024 року в зв'язку з погіршенням ситуації в зоні бойових дій у Донецькій області місто Павлоград взяло на себе функцію гуманітарного центру евакуації населення, а також підтримки фронту. Крім того, місто розташовано досить близько до зони бойових дій, часто стає об'єктом розвідувальних, ударних дронів і балістичних ракет, час підльоту яких складає декілька хвилин. Це відбивається на освітньому процесі, зумовлюючи дотримання визначених заходів безпеки для студентів. За останні два роки адміністрація суттєво збільшила ІТ-підтримку як студентів, так і викладачів. В інституті налагоджена змішана форма навчання, яка дозволяє студентам бути особисто присутніми на заняттях до 60% робочого часу. В разі оголошення повітряної тривоги під час занять розроблено механізм перенесення освітнього процесу в укриття. В укритті, де одночасно працюють декілька груп, застосовуються компактні та невербальні форми опрацювання матеріалу, зокрема самостійна робота, робота в міні-групах, консультація, пояснення завдань тощо.

У Західнодонбаському інституті МАУП у сучасних умовах важливе значення в роботі зі студентами має психологічна служба закладу, яка базується на кафедрі соціально-гуманітарної підготовки та психології. Згідно з рекомендаціями фахівців кафедри викладачі корегують роботу зі студентами в реаліях війни, зважаючи на їхній психологічний стан (невизначеність, переживання стресу, втрата почуття безпеки, психоемоційна

нестабільність тощо). Всі ці фактори змушують викладачів оптимізувати умови освітньої діяльності, ретельніше корегувати освітній процес, оновлювати зміст освіти, уводити інноваційні технології навчання.

Г. Швець (2022) визначає такі основні *напрями інновацій* в галузі освіти:

- психолого-педагогічні нововведення;
- науково-виробничий напрям (STEM-освіта, використання комп'ютерних і мультимедійних технологій, штучного інтелекту);
- соціально-економічний напрям (коригування матеріалу згідно з правовими та економічними нововведеннями).

Інноваційні технології навчання, що застосовуються в більшості українських закладів освіти, базуються на досвіді «ковідних» навчальних і воєнних років. З-поміж них найбільш популярними називають такі:

1. Контекстне навчання, яке дозволяє створити умови, максимально наближені до реальних.
2. Проблемне навчання – ініціює самостійний пошук інформації шляхом проблематизації навчального матеріалу, що зазвичай змінює характер праці з репродуктивної на продуктивну, творчу.
3. Імітаційне навчання стимулює збільшення в навчальному процесі частки ігрових та імітаційних форм.
4. Модульне навчання. Актуальність даного методу зумовлена сучасними українськими реаліями, завдяки чому зміст навчального матеріалу структурується за змістовими модулями.
5. Дистанційне навчання, яке стимулює педагогів і студентів шукати доступ до нових освітніх ресурсів, комунікаційних засобів і технологій, підвищуючи самостійність і автономність студента в освітньому процесі.

Ми згодні з висновками докторського дослідження Н. Щерби (2021) і з 2023 року запровадили реалізацію *практико орієнтованого навчання* студентів. Практико орієнтоване навчання у вищій школі передбачає оптимальне поєднання навчальної та практичної діяльності студентів у рамках їх майбутньої професії, що дає змогу якісно сформувати й розвинути професійні компетенції студентів засобами активних методів навчання, а також інноваційних форм контролю й оцінювання отриманих знань.

Практика впровадження в освітній процес інноваційних технологій викладачем відбувається на засадах *особистісно орієнтованого підходу*. Особливістю методології особистісного підходу є орієнтація на людину як головну цінність освітнього процесу, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що стимулює глибоку повагу до особистості кожної людини, яка задіяна в педагогічному процесі, будь-то студент, викладач, технічний персонал. Окрім того, через урахування індивідуальних особливостей і потреб кожного здобувача, стимулювання в нього мотивації до навчання, створення комфортного середовища, опори на знання та вже набутий досвід студентів розвивається їх самостійність, усвідомлення самоцінності, прагнення до самовдосконалення.

Базуючись на дослідженні Ю. Фальштинської та інших учених (Фальштинська, Громов, & Ямчинська, 2018.), досягаємо підвищення якості навчання шляхом врахування типів сприймання інформації студентами (наприклад, візуальний становить близько 60%). Зважаємо на визначені вченими чинники ефективної організації дистанційного навчання іноземних мов, а саме:

- ретельний відбір і впорядковування мовного матеріалу відповідно до цілей курсу;
- структурування й технологічна організація курсу;
- чітке планування роботи групи з допомогою інструментів тайм-менеджменту;
- організація консультацій;
- налагодження позитивного емоційного фону в групі, а також увага до емоційного стану кожного здобувача.

До програми викладання англійської мови для першокурсників ми ввели технологію «Інтерактивна майстерня», реалізувавши методи символічного та смислового бачення, порівняння версій, гіпотетичних ситуацій, коли розповідь починається з «Якби я ...», вживання в ситуацію, самостійного конструювання визначень понять, елементів евристичного дослідження, смислових асоціацій; активізували групові активності («Панельне засідання», «Мозаїчне навчання», «Дискусійні групи»), скоригували індивідуальну самостійну роботу з урахуванням умов змішаного навчання. Все

це дозволило ефективно організувати синхронний і асинхронний режими педагогічної та студентської взаємодії.

Імітаційні технології навчання, згідно з висновками Б. Бандур (2023), сприяють підвищенню якості роботи викладачів закладів вищої освіти. Ґрунтуючись на дослідженні вченого, ми впровадили в освітній процес Західнодонбаського інституту методи, що є складовими імітаційних технологій: імітаційне моделювання, ігрові технології, ігрове проектування тощо.

Відповідно до пропозиції К. Сідіропуло (2023) ми застосуємо в ході викладання англійської мови інноваційну освітню технологію *«перевернуте навчання»*. Сутність технології полягає в самостійному освоєнні студентами нового матеріалу в домашніх умовах (за допомогою підготованих нами відеолекцій, презентацій, посібників) та закріплення знань, отриманих самостійно, на практичних заняттях. Це дозволило кожному студенту обирати зручний темп навчання, а набувати іншомовних комунікативних навичок під час живого спілкування в групі разом з викладачем й однокурсниками. В результаті студенти отримали стимул для експериментування, самостійного пошуку нової інформації з теми.

У рамках реалізації освітньої технології *«перевернуте навчання»* ми використовували такі форми проведення занять, як дебати, диспути, дискусії, ситуаційно-рольові ігри, ділові ігри, *«мозкові штурми»*. Вони стимулювали обмін думками, гнучкість у спілкуванні студентів у групах, розвивали в них навички активного слухання, співробітництва. Для здійснення зазначених вище форм ми уклали словник фраз-помічників у дискусії, обов'язкових для запам'ятовування: *«Мені близька ця думка»* (*«This thought is close to me»*), *«Я готовий з цим погодитися, але...»* (*«I am willing to agree with that, but...»*), *«Це не викликає заперечень»* (*«This is not objectionable»*), *«Я теж хотів про це сказати»* (*«I would also like to mention this»*), *«Моя позиція цілком збігається...»* (*«My position completely coincides with...»*), *«Мені так не здається»* (*«I do not think so»*), *«У мене інший погляд»* (*«I have a different opinion»*) тощо.

Нами реалізовано форму ведення практичного заняття, де студент виступає в ролі викладача й ведучого дискусій. Для запровадження інноваційної технології в освітній процес ми

скористалися алгоритмом групової діяльності, запропонованим К. Сідіропуло (2023), що складався з таких етапів: знайомство та занурення в ситуацію; попереднє обговорення ситуації учасниками групи й консультації з викладачем; аналіз практичної ситуації, де кожен з учасників має змогу висловити власну думку; звіт групи щодо проведеного аналізу ситуації; дискусія між групами; підбиття підсумків наприкінці заняття, де всі охочі висловили свої думки і враження, виступили лідери груп, зробив загальні висновки та надав оцінку дискусії викладач.

У викладання англійської мови ми впроваджуємо міждисциплінарний підхід, який орієнтує на використання на заняттях з англійської мови інформації з профорієнтуючих предметів, знань із багатьох дисциплін засобами *інтегративних технологій*. Наприклад, практичне заняття з теми «Прибуток» інтегрує знання з таких навчальних курсів: економіка підприємства, математика, фінанси, англійська мова, психологія, право.

Останні тренди 2024 року в обробці інформації безумовно належать *штучному інтелекту*. Згідно з висновками ЮНЕСКО, використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі сприяє підвищенню рівня засвоєння інформації студентами та автоматизації процесу навчання, що конче необхідне в реаліях дистанційної освіти. Крім того, залучення платформ штучного інтелекту до виконання академічних завдань, створення тестів, зворотного зв'язку спрощує оцінювання, вдосконалює письмові та мовленнєві навички, якщо запит реалізується англійською мовою.

У практиці викладання англійської мови в Західнодонбаському інституті МАУП ми реалізуємо можливості, які надає штучний інтелект, у такий спосіб: планування занять і адаптація домашніх завдань відбувається у ChatGPT 4.0 згідно з індивідуальними потребами студентів, адже штучний інтелект здатен рекомендувати певні стратегії навчання; спрощення або ускладнення завдань залежно від рівня володіння студентами англійською мовою; створення контенту й плану занять, генерація завдань відповідно до мети кожного заняття. Зазвичай генеруємо тести, робочі листи, тексти для читання, перекладання, вікторини, діалоги з різної тематики для кожного курсу та спеціальності окремо. Використовуємо штучний інтелект як джерело інформації, пропонуємо студентам додатково перевіряти отриману інформацію в офіційних джерелах, на сайтах законодавчих актів тощо.

Адаптуємо типовий текст з різної тематики для окремих цілей і рівня володіння англійською мовою. Створюємо діалоги та есе з певної тематики, резюме, плани дій. Виконуємо типові завдання: поясни слово, правило, наведи синоніми або антоніми, вибери правильний варіант, виправ помилки, перефразуй тощо.

Використання нами в навчальному процесі *технологій STEM-освіти* за рекомендаціями Інституту модернізації змісту освіти відповідає запитам вітчизняної економіки й потребам суспільства. В зарубіжній науці та практиці, зокрема в США, STEM-освіта впроваджується з 2001 року. Він є популярним напрямом в освіті, що охоплює знання з природничих наук, технології, інженерії та математики. Використання технологій STEM-освіти постає одним із пріоритетів модернізації освіти в Україні, є складовою державної політики з підвищення конкурентоспроможності фахівців та розвитку людського капіталу.

Реалізація STEM-освіти в Західнодонбаському інституті МАУП відбувається шляхом співпраці викладачів закладу та науково-дослідних лабораторій заводів і фабрик, підприємств, музеїв, громадських організацій міста з метою створення спільного освітнього середовища. На заняттях англійською мовою використовуємо технології STEM-освіти на таких рівнях:

- початковому для стимулювання допитливості, розвитку наукової творчості та підтримки мотивації до самостійного навчання (наприклад, підготовка міні-доповідей з останніх новин науки й техніки, складання ментальних карт із профільної тематики, обговорення реальних виробничих ситуацій);

- базовому – для формування стійкого інтересу до розвитку технологій, оволодіння технологічною грамотністю та навичками розв'язання проблем, а також залучення студентів до проектної діяльності (до прикладу, підготовка студентів до дискусій «Ядерна фізика: добро чи зло», «Суцільна роботизація виробничих процесів», або ігор з розподілом учасників за ролями «Надзвичайна ситуація на виробництві», «Ваш новий бухгалтер – штучний інтелект» тощо);

- профільному – для студентів з високим рівнем володіння англійською мовою, що передбачає оволодіння методами наукових досліджень та участь в інноваційних проектах (здебільшого консультування студентів, які зосереджені на науковій роботі).

Висновки. Отже, впровадження інновацій в освітній процес сприяє формуванню професійних компетенцій майбутніх фахівців: вміння швидко сприймати нову інформацію; володіння новими технологіями; навички оцінки, аналізу й систематизації нової інформації; пошук джерел нової інформації задля власного розвитку. Реалії сучасного життя вимагають від сучасного фахівця не тільки вузькоспеціалізованих умінь, а й опрацювання комплексу економічних, юридичних, філологічних, культурологічних знань в поєднанні з оволодінням новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями. Все це обумовлює інтенсифікацію освітнього процесу за допомогою впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання. Серед інноваційних методів навчання англійської мови, що на практиці успішно впроваджуються в закладі вищої освіти, розташованому на території, близькій до воєнних дій, можна назвати такі: практико орієнтоване навчання, імітаційні технології, «перевернуте навчання», технології штучного інтелекту, STEM-освіти та ін.

Перспектива подальших досліджень полягає у статистичному аналізі ефективності тривалого впровадження новітніх технологій викладання англійської мови в закладах вищої освіти в умовах війни.

Список використаної літератури

- Бандур, Б. О. (2023). *Формування готовності до інноваційної діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти засобами імітаційних технологій навчання*. (Дис. д-ра пед. наук). Університет Григорія Сковороди, Переяслав. Інститут модернізації змісту освіти. STEM-освіта. Взято з <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>
- Киналь, А. Ю. (2020). *Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Вінниця.
- Коротка, Н. В., & Підколесна, Л. А. (2021). Ділова гра як метод активного навчання англійській мові у закладі вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*, 31, 2, 35-38. Взято з http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/31/part_2/8.pdf
- Костюкевич, О. М. (2023) *Тенденції вищої освіти країн світу, що розвиваються у XXI столітті*. (Дис. д-ра пед. наук). Університет Григорія Сковороди, Переяслав.
- Кухаренко, В. М., Березенська, С. М., Бугайчук, К. Л., Олійник, Н. Ю., Олійник, Т. О., Рибалко, О. В., ... & Столяревська, А. Л. (2016) *Теорія та практика змішаного навчання*: монографія. Харків. Взято з <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/a1aaec5c-5ca4-4e67-9b95-1bb50b9daf43/content>
- Ніколаєв, Є., Рій, Г., & Шемелинець, І. (2023). *Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Продан, В. І. (2023) Освіта в умовах війни та надзвичайних ситуацій: досвід країн та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* (Т. 1. № 78. с. 126-132). Ужгород.

- Сідіропуло, К. М. (2023) *Формування управлінської компетентності майбутніх викладачів вищої школи з використанням інноваційних освітніх технологій*. (Дис. д-ра пед. наук). Університет Григорія Сковороди, Переяслав.
- Фальштинська, Ю. В., Громов, Є. В., & Ямчинська, Т. І. (2018). *Професійна підготовка викладачів іноземних мов в умовах інформаційного суспільства*. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер».
- Хмилко, Б. С., & Костиця, І. В. (2022) Підготовка майбутніх викладачів – лідерів до застосування smart-технологій у вищій школі. В кн. *Лідери XXI століття. Погляд у майбутнє* (с. 43-45). Київ.
- Швець, Г. О. (2022) Сучасні інноваційні методи викладання у вищій школі. *Наукове мислення*. Взято з <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/33-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/42-suchasni-innovatsijni-metodi-vikladannya-u-visshij-shkoli>
- Щерба, Н. С. (2021). *Теоретичні та методичні засади підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до реалізації практикоорієнтованого навчання старшокласників з особливими потребами*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Житомир.

Yuliia Marchuk

EXPERIENCE OF IMPLEMENTING INNOVATIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS IN A REGIONAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION IN WAR CONDITIONS

The article reviews innovative technologies that are being implemented in practice in a higher educational institution located in a territory close to military actions. The administration's actions to increase the efficiency of various forms of the educational process in wartime have been highlighted. At the same time, it has been emphasized that there is a need for education reform, because in order for Ukrainian higher education institutions to be competitive, they must focus on improving the quality of educational services and increasing demand among Ukrainian youth. The quality of content of educational programs and the active involvement of innovative technologies in the educational process herewith should play a major role.

It has been emphasized that the ability of an English teacher to use innovative methodology in the educational process not only has a significant impact on the speech and intellectual development of the students themselves, but also increases their intercultural communication skills, determines the further competitiveness of young people in the global labour market, lays the foundation for high-quality professional growth, significantly develops the professional competencies of the teachers themselves and improves the quality of teaching through the use of active methods and innovative forms of learning, control and assessment.

The main directions of innovations in modern education have been outlined. New teaching technologies which a modern higher education teacher implements using innovative teaching methods have been described. The implementation of such innovative teaching methods into the process of teaching English as personal approach, practice-oriented learning, simulation learning technologies, flipped learning, STEM education, etc. has been disclosed.

Keywords. *the English language; innovative teaching technologies; higher education; personal approach; artificial intelligence; STEM education.*

References

- Bandur, B. O. (2023). *Formuvannia hotovnosti do innovatsiinoi diialnosti maibutnix vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity zasobamy imitatsiinykh tekhnolohii navchannia [Formation of readiness for innovative activity of future teachers of higher education institutions by means of imitation teaching technologies]*. (Doctoral diss). Hryhorii Skovoroda University, Pereiaslav [in Ukrainian].

- Falshtynska, Yu. V., Hromov, Ye. V., & Yamchynska, T. I. (2018). *Profesiina pidhotovka vykladachiv inozemnykh mov v umovakh informatsiinoho suspilstva [Professional Training of Foreign Language Teachers in the Information Society]*. Vinnytsia: TOV "Firma Planer" [in Ukrainian].
- Institut modernizatsii zmistu osvity. STEM-osvita [Institute of Modernization of Education Content. STEM education]*. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/> [in Ukrainian].
- Khmylko, B. S., & Kostyria, I. V. (2022) Pidhotovka maibutnikh vykladachiv – lideriv do zastosuvannya smart-tekhnologii u vyshchii shkoli [Preparing future teachers – leaders for the use of smart technologies in higher education]. In *Lidery XXI stolittia. Pohliad u maibutnie [Leaders of the XXI century. A look into the future]* (pp. 43-45). Kyiv [in Ukrainian].
- Korotka, N. V., & Pidkolesna, L. A. (2021). Dilova hra yak metod aktyvnoho navchannia anhliiskii movi u zakladi vyshchoi osvity [Business game as a method of active learning of English in a higher education institution]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 31, 2, 35-38. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/31/part_2/8.pdf [in Ukrainian].
- Kostiukevych, O. M. (2023). *Tendentsii vyshchoi osvity krain svitu, shcho rozvyvaiutsia u XXI stolitti [Trends in Higher Education in the Developing World in the XXI Century]*. (Doctoral diss). Hryhorii Skovoroda University, Pereiaslav [in Ukrainian].
- Kukharenko, V.M., Berezenska, S.M., Buhaichuk, K.L., Oliinyk, N.Yu., Oliinyk, T.O., Rybalko, O.V. & Stoliarevska, A. L. (2016). *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia [Theory and practice of blended learning]: monohrafiia*. Kharkiv. Retrieved from <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/a1aeecec-5ca4-4e67-9b95-1bb50b9daf43/content> [in Ukrainian].
- Nikolaiev, Ye., Rii, H., & Shemelynets, I. (2023). *Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit [Higher education in Ukraine: changes due to the war: analytical report]*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
- Prodan, V. I. (2023). *Osvita v umovakh viiny ta nadzvychainykh sytuatsii: dosvid krain ta perspektyvy dlia Ukrainy [Education in war and emergencies: country experience and prospects for Ukraine]*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law]* (Vol. 1. No 78. pp. 126-132). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Shcherba, N. S. (2021). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnoho vchytelia inozemnoi movy do realizatsii praktykooorientovanoho navchannia starshoklasnykiv z osoblyvymy potrebamy. (Extended abstract of Doctoral diss.) [Theoretical and methodological bases of preparation of future foreign language teacher for the implementation of practice-oriented teaching of high school students with special needs]*. Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr [in Ukrainian].
- Shvets, H. O. (2022). *Suchasni innovatsiini metody vykladannia u vyshchyi shkoli [Modern innovative methods of teaching in higher education]*. *Naukove myslennia [Scientific thinking]*. Retrieved from <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/33-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/42-suchasni-innovatsijni-metodi-vikladannya-u-visshij-shkoli> [in Ukrainian].
- Sidiropulo, K. M. (2023). *Formuvannia upravlinskoj kompetentnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly z vykorystanniam innovatsiinykh osvitnikh tekhnologii [Formation of managerial competence of future higher school teachers using innovative educational technologies]*. (Doctoral diss). Hryhorii Skovoroda University, Pereiaslav [in Ukrainian].

Одержано 16.09.2024 р.